

Hyvinvointivaltion muutos mielenterveyspolitiikan näkökulmasta

HELÉN, ILPO (2011; toim.). *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen.* 329 s. Vastapaino, Tampere.

Julkisten hyvinvointipalveluiden ja etenkin kunnallisten terveyspalveluiden saatavuus, toimivuus ja tulevaisuus ovat viime aikoina kirjoittaneet mielipiteitä ja herättäneet keskustelua niin poliittisten päättäjien, alan asiantuntijoiden kuin kansalaistenkin keskuudessa. Muun muassa vireillä olevan kuntarakennemuutoksen innoittama keskustelu on kytkettävissä 1990-luvulla käynnistyneeseen suomalaisen hyvinvointivaltion muutokseen. Siihen liittyen keynesiläisen yhteiskuntapolitiikan hengessä luotua julkista terveyspalvelujärjestelmää on reformoitu ja tehostettu markkinalähtöisesti uusliberaalia poliittista järkeilyä mukaillen. Ilpo Helénin toimittama teos tarjoaa monia näkökulmia tähän ajankohtaiseen keskusteluun mielenterveyspolitiikassa ja mielenterveytyössä tapahtuneiden muutosten kautta.

Teoksen kirjoittajat ovat vuodesta 2003 lähtien koontuneet säännöllisesti vapaamuotoisessa seminaarisessa, jonka tuotoksena teos on syntynyt. Kirjoittajaryhmä koostuu akateemisista tutkijoista, mielenterveytyksen ammattilaisista ja mielenterveysaktivisteista. Kokoomateoksessa on johdannon lisäksi seitsemän kirjoitusta ja kaksi keskustelupuheenvuoroa. Kirjoituksissa tarkastel-

laan suomalaisen mielenterveyspolitiikan historiaa, nykytilaa ja tulevaisuuden näkymiä laajassa yhteiskunnallisessa ja yhteiskuntapoliittisessa kontekstissa. Teoksen läpileikkaavana teemana onkin mielenterveyspolitiikan yhteiskuntasidonnaisuus. Niinpä hyvinvointivaltion rakentaminen ja sen muutos ovat tärkeitä mielenterveytyksen kehityksen tarkastelukulmia.

Ensimmäisessä artikkelissa Helén, Pertti Hämäläinen ja Anna Metteri luovat mielenterveyspolitiikan näkökulmasta yleiskatsauksen siihen, kuinka yhteiskunnallinen ja poliittinen ajattelu sekä niissä tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet käsityksiin psykiatriasta, mielenterveytyksestä ja mielenterveysongelmista sekä parhaasta tavasta järjestää mielenterveyspalveluita. Yksi konkreettinen esimerkki on 1990-luvulla tapahtunut poliittisen järkeilyn muutos, jonka seurauksena mielenterveyspalvelut ja muut julkiset terveyspalvelut ovat hajautuneet, markkinaistuneet ja eriarvoistuneet vastoin hyvinvointivaltion periaatteita. Mielenterveyden hyväksi tehtävän työn painopiste on alkanut korostaa yhä enemmän yksilön omaa elämänhallintaa. Metteri ja Hämäläinen palaavat aiheeseen yksityiskohtaisemmin vielä toisessa kirjoituksessaan, jossa he tarkastelevat kriittisestä näkökulmasta psykiatrisessa hoidossa tapahtuneiden muutosten ja uuden julkishallinnon välistä yhteyttä. He paneutuvat yksittäiseen psykiatrisen sairaanhoidon kunnallista-

miseen liittyvään tapaukseen, joka tuo perusteellisesti esiin mielenterveyspalveluiden markkinalähtöiseen uudistamiseen liittyviä diskursseja sekä poliittisia kamppailuja hyvinvointivaltion periaatteiden ja uusliberaalien hallinto-oppien välillä.

Teoksen toisessa artikkelissa Lotta Hautamäki, Helén ja Saara Kanula tarkastelevat hallinnan näkökulmasta Suomessa 1960-luvulta lähtien huomattavasti lisääntyneitä psyykenlääkkeiden käyttöä. Kirjoittajat kytkevät lääkkeiden käytön lisääntymisen psykiatrisen hoidon dehospitalisaatioon ja mielenterveyspolitiikan yhteiskunnallistumiseen 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin mielenterveystyöstä tuli eräänlainen yhteiskunnallisen hallinnan tekniikka. Kirjoittajat käsittelevät myös psyykenlääkkeiden markkinoinnin ja lääkkeiden kulutuksen kasvun välistä suhdetta. Heidän mukaansa erityisesti masenuslääkkeiden markkinointi hyvän elämän takeena sekä riskien- ja elämäntieteiden tekniikkana on vaikuttanut lääkkeiden käytön lisääntymiseen samalla kun elämäntieteiden hallinta on noussut myös mielenterveystyön keskeiseksi painopisteeksi.

Neljännessä artikkelissa Helén valottaa yhteiskunnallisen hallinnan näkökulmasta asiakaslähtöisyyttä, yhtä nykyisen mielenterveyspolitiikan keskeisimmistä käsitteistä. Mielenterveystyön muuttaminen ihmiskeskisestä asiakaslähtöiseksi kuvastaa mielenterveyspalveluiden markkinalähtöistä uudistamista. Asiakaslähtöisyyden yhteydessä puhutaan muun muassa ”yhteistyöstä” ja ”asiakkaan osallistumisesta”. Helén pohtii, millaisia asiakaslähtöinen hoito ja hoitosuhde ovat, ja millä tavalla asiakaslähtöinen toimintamalli muuttaa asiakkaan ja asiantuntijan roolia sekä organisaation toimintaa. Hän kytkee asiakaslähtöisyyden idean myös mielenterveyspolitiikkaa laajempaan kontekstiin, jossa kansalaisten osallistumista erilaisiin toimintoihin pidetään nykyään yhä tärkeämpänä. Mielenkiintoista kyllä, asiakaslähtöisyyden keskiössä ei Helénin mukaan kuitenkaan ole asiakas, vaan terveydenhoidon ja sen arvioinnin kehittäminen. Asiakaslähtöisyydellä on myös perusteltu muun muassa julkisen terveyspalvelujärjestelmän reformia.

Sirpa Saario käsittelee omassa kirjoituksessaan mielenterveystyön ammattilaisten luovintaa työnsä arvioinnissa ja seurannassa. Luovinnalla Saario viittaa niihin tapoihin, joilla mielenterveystyöntekijät pyrkivät selviytymään arviointitekniikoiden tuomista ongelmista. Arviointitekniikat – joiden käyttö kytkeytyy Saarion mukaan oleellisesti terveydenhuollon markkinaistumiseen – ovat puolestaan välineitä (esim. tietojärjestelmiä), joihin työntekijöiden odotetaan kirjaavan ja raportoivan työhönsä ja siten tuottavan mielenterveystyön seurannassa ja tehokkuuden arvioinnissa käytettävää tietoa. Saario esittelee työntekijöiden kokemia arviointitekniikoihin liittyviä ongelmia (esim. arviointi vie aikaa hoitotyöltä tai se joudutaan tekemään varsinainen työajan ulkopuolella) sekä tapoja, joilla työntekijät sopeuttavat arvioinnin työhönsä (esim. raportointitavan tai hoitokäytäntöjen muuttaminen). Lopuksi Saario pohtii aiheel-

lisesti, voiko jatkuva työn tehokkuuteen ja laatuun liittyvän arvioinnin yleistyminen johtaa tulevaisuudessa siihen, että hoitotyö onkin arviointia hankaloittava tekijä eikä päinvastoin.

Kahdessa seuraavassa kirjoituksessa tarkastellaan mielenterveyspotilaiden ja -kuntoutujien kokemuksia ja yhteiskunnallista asemaa. Susanna Hyväri tutkii kahden eri vuosikymmenille sijoittuvan potilastarinan kautta, miten psykiatrisen hoitokäytäntöjen muutos sairaalapaikannetusta avohoitokeskeiseksi on muuttanut psyykkisesti sairaan roolin mielisairaalapotilaasta mielenterveystyöntekijän. Samalla hän kuvaa näiden kahden potilastarinan kertojan identiteetin rakentumista sekä heidän kokemuksiaan leimautumisesta ja syrjäytymisestä sairastumisen jälkeen. Markku Salo puolestaan vertailee mielenterveyspolitiikan demokratisoitumista ja mie-

lenterveystyöntekijöiden yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneita muutoksia Britanniassa, Italiassa ja Suomessa. Vertailu perustuu kussakin maassa toteutettuun psykiatriseen reformiin, joiden keskeisiä piirteitä ja vaikutuksia Salo esittelee artikkelissaan. Salo tarkastelee myös mielenterveystyöntekijöiden asiantuntemuksen käyttöä suomalaisessa, brittiläisessä ja italialaisessa mielenterveyspolitiikassa ja pohtii, millaisin edellytyksin mielenterveyspolitiikka voisi demokratisoitua Suomessa.

Teoksen viimeiseksi luvuksi on toimitettu kaksi Pertti Hämäläisen ja Markku Salon käymää keskustelua suomalaisen mielenterveyspolitiikan traditiosta, historiasta, nykytilanteesta ja tulevaisuuden haasteista. Hämäläinen ja Salo pohtivat muun muassa syitä 1970- ja 1980-lukujen mielenterveyspoliittisten ohjelmien epäonnistumiseen ja radikaalin vaihtoehdoisen mielenterveystyön niukkuuteen Suomessa. Lisäksi he miettivät, miten työelämästä syrjäytyneiden ongelmia olisi mahdollista ratkoa mielenterveyspoliittisin keinoin inhimillisen ja kansantaloudellisen kestävyuden parantamiseksi. Keskustelun lopuksi Salo ja Hämäläinen pohtivat suomalaisen mielenterveyspolitiikan olemassaoloa ja sen tiivistä kytkeytymistä osaksi sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaa myös tulevaisuudessa.

Mielenterveyspolitiikka, psykiatria ja mielenterveystyö ovat oma erikoisalansa, jonka ymmärtäminen edellyttää alan tuntemusta tai ainakin jonkinlaista asiaan perehtymistä. Mielenterveyspoliittisen näkökulmansa vuoksi teos voi paikoin olla raskasta luettavaa muille kuin alaa tunteville siitkin huolimatta, että kerronta ei sisällä monimutkaista ammattisanastoa. Maantieteilijän näkökulmasta teoksen parasta antia ovat mielenterveyspolitiikan kytkökset laajempaan yhteiskuntapolitiittiseen järjelyyn ja hyvinvointivaltion muutokseen. Siten mielenterveyspolitiikkaa tai vaikkapa julkista hyvinvointipalvelujärjestelmää on mahdollista tutkia myös maantieteellisessä kontekstissa. Suomessa tätä ei ole toistaiseksi juurikaan tehty.

SATU KIVELÄ
Maantieteen laitos,
Oulun yliopisto

